

Η έννοια της σχέσης εκπροσώπησης

Των Χριστόφορου Βερναρδάκη Γιάννη Μαύρη

Ι. Η αστική πολιτική επιστήμη και τα πολιτικά κόμματα.

Τα πολιτικά κόμματα αποτέλεσαν ένα από τα κυριότερα αντικείμενα της λεγόμενης «πολιτικής επιστήμης». Η προσέγγιση τους όμως και οι θεωρίες τόσο για την εμφάνισή τους όσο και για τη σύγχρονη ανάλυσή τους εμφανίζουν τις ίδιες ανεπάρκειες που εμφανίζει και η συνολική «πολιτική επιστήμη», θεωρώντας ότι υπάρχει ένα πολιτικό επίπεδο το οποίο μπορεί να διερευνηθεί αυτόνομα, (τουλάχιστον σε πρώτη φάση) να αποτελέσει από μόνο του ουσιαστικά ένα αντικείμενο, οδηγείται στον ιδεολογισμό της «αυτονομίας του πολιτικού» και συνεπώς σ' ένα είδος επιστημολογικού «πολιτικισμού». Ο «πολιτικισμός» αυτός της «πολιτικής επιστήμης» εμφανίζεται χαρακτηριστικά (σε διαφορετικούς βέβαια βαθμούς) σ' όλες τις θεωρίες των πολιτικών κομμάτων που εμφανίστηκαν στο εσωτερικό της. Οι κομματικές «τυπολογίες» οι αναλύσεις του «οργανωτικού μοντέλου» οι λειτουργιστικές προσεγγίσεις, προσπάθησαν να συγκροτήσουν η κάθε μια, μια «θεωρία» του πολιτικού κόμματος που στην ουσία επρόκειτο περισσότερο για μια μεθοδολογία ανάλυσης παρά για μια διαδικασία συγκρότησης εννοιών. Δεν είναι λοιπόν παράξενο ότι τα πολιτικά κόμματα προσεγγίζονται σαν «φαινόμενα» ή «σύνολα» αποκομμένα τόσο από τη συνολική πολιτική σκηνή (τα άλλα κόμματα και κοινωνικές δυνάμεις, συνδικάτα, τύπος κλπ.) όσο και από το Κράτος και τους ιδιαίτερους μηχανισμούς του (διοίκηση, εκπαίδευση, στρατός...). Ακόμα περισσότερο γι' αυτές τις θεωρίες τα πολιτικά κόμματα δεν συμπυκνώνουν κοινωνικές κινήσεις τάξεων, μερίδων, στρωμάτων, δεν επιτελούν δηλαδή λειτουργία πολιτικής διαμεσολάβησης συγκεκριμένων κοινωνικών ταξικών συμφερόντων.

α. Η «θεσμική» και «οργανωτική» προσέγγιση (Ostrogorski, Michels, Max Weber, Duverger).

Η «θεσμική» ανάλυση των πολιτικών κομμάτων συναντάται περισσότερο στον Max Weber και στον M. Duverger. Για τον πρώτο τα πολιτικά κόμματα είναι αποτέλεσμα της ύπαρξης του Κοινοβουλίου και του εκλογικού δικαιώματος. Ο Duverger αποδέχεται το πολιτικό κόμμα σαν αποτέλεσμα της κοινοβουλευτικής ζωής, προχωρά όμως περισσότερο την «οργανωτική» μελέτη του κόμματος προτείνοντας και μια τεράστια τυπολογία αναλόγως της εσωτερικής δομής τους ή και του «μεγέθους» τους.

Στην πραγματικότητα η «οργανωτική» προσέγγιση του πολιτικού κόμματος έχει τις ρίζες της σε δύο έργα για τα πολιτικά κόμματα που θεωρούνται και σήμερα κλασικά για την «πολιτική επιστήμη»: το "La Démocratie et les partis politiques" τον Moisei Ostrogorski που κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 1902 και το "Les partis politiques" του Robert Michels που κυκλοφόρησε το 1911. Η βασική τους ιδέα έγκειται στο ότι ο διαχωρισμός διευθυνόντων - διευθυνομένων είναι δομικό στοιχείο της πολιτικής και αναγκαίο κακό σε κάθε μορφής οργάνωση. Το «ολιγαρχικό φαινόμενο» δηλαδή η εμφάνιση και η επιβολή των πολιτικών «ελίτ» πάνω στις μάζες είναι η φυσική συνέπεια μιας κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας που σύμφωνα με τους συγγραφείς δείχνει την ουτοπία της άμεσης συμμετοχής των μαζών στην πολιτική και της άρσης της διάκρισης διευθυνόντων - διευθυνομένων. Ο R. Michels ειδικότερα στηρίζει τη μελέτη - του στη γερμανική σοσιαλδημοκρατία της εποχής, όντας και ο ίδιος μέλος του κόμματος, ακριβώς επειδή πρόκειται για ένα μαζικό κομματικό σχηματισμό και επιπλέον ένα σχηματισμό που διεκδικώντας την κοινωνική επανάσταση εμφανίζεται κατά συνέπεια σαν ο πιο δημοκρατικός. Αναλύοντας την οργανωτική δομή του, διαπιστώνει εμπειρικά όλα τα στοιχεία της γραφειοκρατικοποίησης του κόμματος: τη διαίρεση της εργασίας μέσα στο κόμμα, το γραφειοκρατικό συγκεντρωτισμό, την επαγγελματικοποίηση των στελεχών κορυφής, το ρόλο του τύπου, των κομματικών σχολών κλπ.

Η «οργανωτική» μελέτη της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας τον οδηγεί στη θέση ότι η κυριαρχία των «ελίτ» πάνω στις μάζες είναι ένα «φυσικό» τελικό αποτέλεσμα που ενισχύεται μάλιστα από την ίδια την (ψυχολογική) ανάγκη των μαζών να υπακούουν ή να καθοδηγούνται από μια «ελίτ» ή ένα αρχηγό, θέση που θα τον οδηγήσει στη διαμόρφωση της θεωρίας των «ελίτ» μαζί με τον Παρέτο και το Μόσκα καθώς και στη μετανάστευση του αργότερα στην Ιταλία όπου και πρωταγωνίστησε σαν θεωρητικός του φασισμού.

Επειδή η ανάλυση του δεν υπερβαίνει τον «οργανωτικισμό» καταλήγει απλώς να θεωρητικοποιεί μια εμπειρική πραγματικότητα και να την εξωραΐζει. Γιατί η διάκριση διευθυνόντων - διευθυνομένων είναι μια κοινωνική και όχι οργανωτική διάκριση, είναι μια διάκριση που παράγεται έξω από το πολιτικό κόμμα σαν αποτέλεσμα της διάκρισης πνευματικής χειρωνακτικής εργασίας στην ταξικά διαιρεμένη καπιταλιστική κοινωνία. Αν η διαίρεση αυτή αναπαράγεται και στο εσωτερικό του κόμματος είναι γιατί το κόμμα τίθεται «εντός» του κράτους, δεν αποσκοπεί δηλαδή στην άρση της κοινωνικής αυτής διαίρεσης, δηλαδή στην κατάργηση του κράτους. Είναι προφανές ότι η άρση αυτή δεν είναι πρόβλημα οργανωτικό και σαφώς δεν μπορεί να επιλυθεί στο εσωτερικό του κόμματος¹.

Στα βήματα της «οργανωτικής» προσέγγισης ο M. Duverger κατέληξε σε μια εξαντλητική πραγματικά τυπολογία κομμάτων. Έτσι ανάλογα με τη δομή τους τα πολιτικά κόμματα διακρίνονται σε συγκεντρωτικά ημισυγκεντρωτικά αποκεντρωμένα, σε κόμματα με δομή άμεση ή έμμεση (στην περίπτωση όπου κάποιος φορέας εντάσσεται σαν τέτοιος στο κόμμα, π.χ. το Εργατικό Κόμμα στην Αγγλία έχει μέλη του Εργατικά Συνδικάτα...), σε κόμματα μαζών ή στελεχών, ανάλογα με το ειδικό τους βάρος στην πολιτική και το εκλογικό τους ποσοστό, σε κόμματα πλειοψηφικής τάσης, μεγάλα κόμματα και μικρά κόμματα, τα ίδια τα μικρά κόμματα διακρίνονται σε κόμματα προσωπικοτήτων ή συγκροτημένων μειοψηφιών, η βάση του κόμματος διακρίνεται σε εκλογείς ψηφοφόρους, συμπαθούντες και ενεργά μέλη κλπ., κλπ.

Κατά μια έννοια στον M. Duverger η «οργανωτική» προσέγγιση του κόμματος βρίσκει την πιο πλήρη περιγραφή της. Ο Duverger ενσωματώνει τον βεμπεριανό «θεσμικισμό», την περιγραφή της εσωτερικής ζωής του κόμματος και τις συνέπειες της από τον Ostrogorski και κυρίως τον Michels, και προχωρά στην οργανωτική τυπολογία και στην περιγραφή της επιρροής των εκλογικών συστημάτων. Το πολιτικό κόμμα δεν είναι παρά η οργανωτική του δομή· η ερευνά του δεν αποσκοπεί παρά στην κατασκευή της τυπολογίας και της κριτηριολογίας ανάλογα με το μοντέλο δομής του. Το κόμμα είναι «μεγάλο» ή «μικρό» (στην εκλογική του προφανώς επιρροή) γιατί ευνοείται (ή δεν ευνοείται) από το εκλογικό σύστημα και όχι γιατί καταφέρνει να εκπροσωπήσει (ή και αντίθετα) ένα μέρος της κοινωνίας. Το κόμμα δεν υπάρχει παρά σαν μια οργανωτική οντότητα απομονωμένη από τα άλλα κόμματα και τις κοινωνικές πολιτικές δυνάμεις (απουσία της έννοιας «πολιτική σκηνή»),

β. Το «κόμμα εκλογέων» και ο πολυσυλλεκτισμός (Chariot, Sartori).

Η ανεπάρκεια των τυπολογιών του M. Duverger στην ανάλυση των σύγχρονων πολιτικών κομμάτων (η πρώτη έκδοση του βιβλίου του Duverger έγινε το 1951) οδήγησε στην ανάγκη συγκρότησης μιας νέας τυπολογίας. Πράγματι η εξέλιξη των πολιτικών κομμάτων κυρίως μετά τη δεκαετία του '50 καθιστούσε άχρηστες τις διακρίσεις μαζικών κομμάτων στελεχών, συγκεντρωτικών - μη συγκεντρωτικών κομμάτων κλπ. Η εμφάνιση μαζικών αστικών κομμάτων υπήρξε γενική τάση σ' όλη τη Δ. Ευρώπη⁴. Η τυπολογία του Duverger που ήθελε το μαζικό και συγκεντρωτικό κόμμα να ανταποκρίνεται στα κόμματα της Αριστεράς (Κ.Κ. και σοσιαλιστικά-σοσιαλδημοκρατικά) ανατράπηκε από τα ίδια τα αστικά κόμματα που μετεξελίχθηκαν κι αυτά σε μαζικά και συγκεντρωτικά σαν απάντηση στην ανερχόμενη σοσιαλδημοκρατία της μεταπολεμικής εποχής.

Ο G. Sartori⁶ και ο J. Chariot⁶ προσπάθησαν να υπερβούν την ντιβερζιανή τυπολογία εισάγοντας τον όρο «κόμμα εκλογέων», το "parti attrapetout". Στο «κόμμα εκλογέων» ανταποκρίνονται τα σύγχρονα κόμματα: είναι κόμματα «διαταξικά» που προσπαθούν χρησιμοποιώντας κυρίως ένα «αποϊδεολογικοποιημένο» πρόγραμμα να κινητοποιήσουν εκλογείς διαφορετικής κοινωνικής, επαγγελματικής ή εθνικής προέλευσης.

Μπορούμε να διακρίνουμε, υποστηρίζουν, σ' αυτά τα κόμματα μια τάση αποπολιτικοποίησης που εκφράζεται στην τάση τους να κυβερνούν εμπειρικά με βάση τα προβλήματα που προκύπτουν στη δεδομένη στιγμή.

Στην περίπτωση του Chariot και του Sartori το κέντρο βάρους μετατοπίζεται από την «οργανωτική δομή» του κόμματος στην εκλογική του πελατεία. Η διάψευση των τυπολογικών κατασκευών του Duverger δημιουργεί στην αστική πολιτική επιστήμη μια απώθηση από τις μελέτες της οργανωτικής δομής. Γιατί αν έκαναν οι συγγραφείς τον κόπο να μελετήσουν και να συγκρίνουν τη δομή των σύγχρονων αστικών κομμάτων θα διαπίστωναν και τον συγκεντρωτικό γραφειοκρατικό τους χαρακτήρα (που απέδιδαν στα αριστερά κόμματα) και πολύ περισσότερο, την αριθμητική υπεροχή και ιδεολογική πολιτική ηγεμονία στο εσωτερικό τους της αστικής και ανώτερης μικροαστικής τάξης⁷. Ο όρος του «πολυσυλλεκτισμού» της εκλογικής πελατείας προσπαθεί να τεκμηριώσει κάτι αυτονόητο: ότι κάθε πολιτικό κόμμα μπορεί να ψηφίζεται από εκλογείς διαφορετικής ταξικής κλπ. ένταξης. Παράλληλα όμως, ο όρος αυτός αποκρύβει ποιοι και γιατί ψηφίζουν κυρίως το κάθε κόμμα, αποκρύβει δηλαδή την ηγεμονία η οποία εγγράφεται στο εσωτερικό κάθε κόμματος (βλ. και παρακάτω: η θεωρία του πολυσυλλεκτισμού).

γ. Η «αμερικάνικη» πολιτική επιστήμη και τα πολιτικά κόμματα.

Η «ανάπτυξη» των κοινωνικών επιστημών στη μεταπολεμική Αμερική ακολούθησε ένα διαφορετικό δρόμο: «ανανεώνοντας» την προπολεμική αντιδραστική θεωρία των «ελίτ» (Μόσκα, Παρέτο, Michels) προσανατολίζει τις έρευνες της στο ερώτημα «ποιος αποφασίζει;» μέσα στα κέντρα εξουσίας⁸. Ο βασικός σκοπός της ήταν να αποδείξει ότι δεν είναι η αστική τάξη, οι αστικές κοινωνικές δυνάμεις, ο αστικός συνασπισμός εξουσίας που οργανώνουν την (ταξική) κυριαρχία τους μέσα από τα κρατικά κέντρα εξουσίας (άλλωστε απουσιάζει η έννοια της «κοινωνικής τάξης» στα ιδεολογικά αυτά σχήματα), αλλά ότι αυτά ελέγχονται από πολιτικές - οικονομικές - πνευματικές - στρατιωτικές κλπ. «ελίτ» οι οποίες και αναλόγως της «απόφασης» εναλλάσσονται στα κέντρα εξουσίας. Η «απόφαση» σύμφωνα μ' αυτόν το νέο ελιτισμό δεν είναι παρά μια οργανωτική και πρακτική κατάληξη ενός προβλήματος στην οποία βασικό ρόλο παίζουν οι διαπροσωπικές σχέσεις, οι διάυλοι επιρροής, τα προσωπικά ή συντεχνιακά συμφέροντα...

Το πολιτικό κόμμα σ' όλη αυτή την τάση της αμερικάνικης πολιτικής επιστήμης δεν είναι παρά μια «ομάδα πίεσης» στο κέντρο των αποφάσεων, ένας διάυλος εισροών αιτημάτων προς το πολιτικό σύστημα ή μια «ομάδα συμφερόντων» όπως τα πολιτικοκοινωνικά clubs, τα οικονομικά τραστ, οι πολιτιστικοί όμιλοι.

Μια δεύτερη τάση προσπάθησε να προσεγγίσει το πολιτικό κόμμα άμεσα και όχι δευτερευόντως. Οι Lapalombara και Weiner⁹ πρότειναν για την ανάλυση του τη συγχώνευση τριών στοιχείων: α) του «θεσμικού» στοιχείου (M. Weber Duverger) που συνδέει τη γέννηση των κομμάτων με την ανάπτυξη της κοινοβουλευτικής ζωής, β) του ιστορικού και συγκρουσιακού αντιφατικού στοιχείου που συνεισφέρει στη συγκρότηση του κόμματος και γ) του στοιχείου της πολιτικής ανάπτυξης που συλλαμβάνει τα κόμματα μέσα από την αντίληψη του οικονομικού και πολιτικού εκσυγχρονισμού: ο εκσυγχρονισμός και η ανάπτυξη (όροι που χρησιμοποιούνται μ' αυτή την ουδέτερη εξελικτικιστική φόρμα) τροποποιούν τη μορφή και το ρόλο των κομμάτων, την οικονομική και κοινωνική τους βάση, την πολιτική τους γραμμή.

δ. Ο φονκσιοναλισμός και η στρουκτουραλιστική παρέκκλιση.

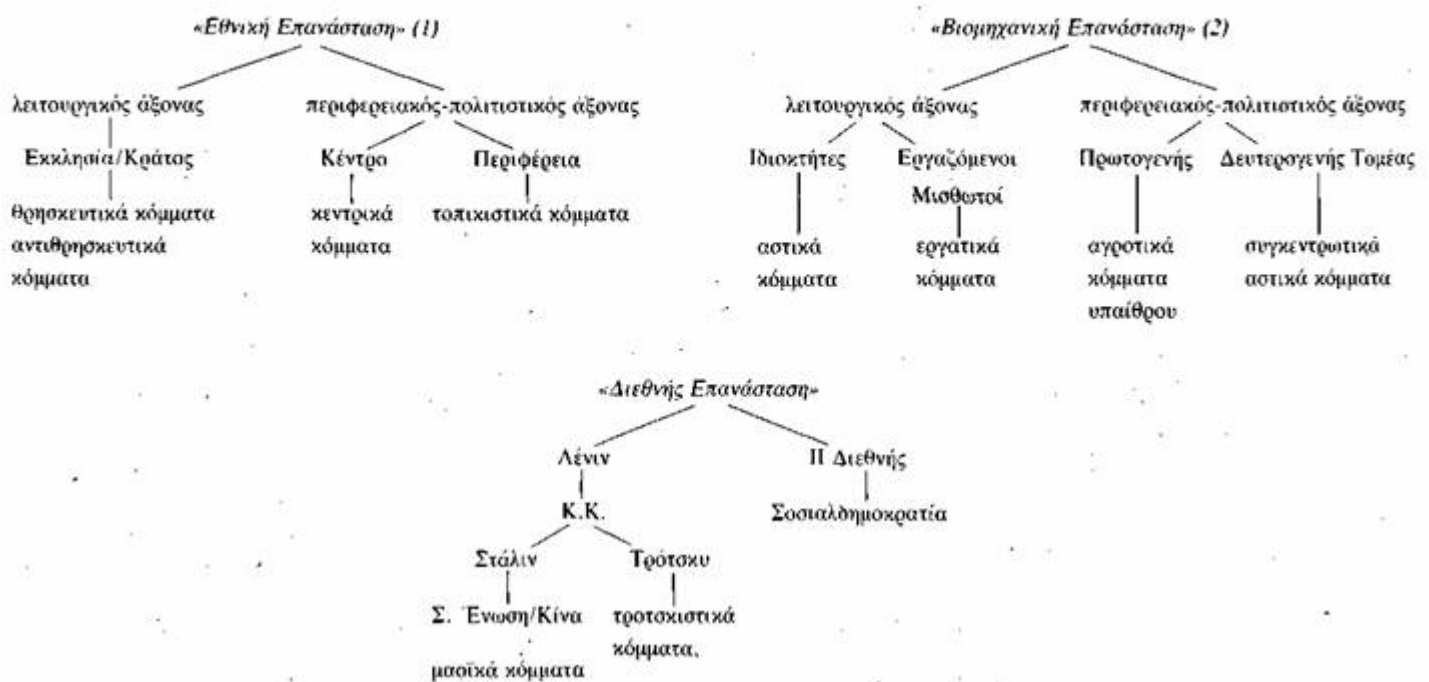
Στην ενότητα των τριών αυτών στοιχείων προστέθηκε και ένα τέταρτο: η φονκσιοναλιστική προσέγγιση η οποία αποσκοπεί να εξετάσει την ιδιαίτερη κοινωνική λειτουργικότητα των πολιτικών κομμάτων που εξηγεί και την ειδική προέλευση κάθε κόμματος ή κομματικού τύπου: π.χ. τα Κομμουνιστικά Κόμματα.

Ο φονκσιοναλισμός αποτέλεσε τη βάση του περίφημου σχήματος του Ροκάν στη μελέτη του πολιτικού κόμματος. Ο Ροκάν ενσωματώνει στο φονκσιοναλισμό τα στοιχεία Β

και γ των Laralombara και Weiner, υπερβαίνοντας έτσι μια καθαρά φονκσιοναλιστική προσέγγιση. Η αξία του σχήματος του έγκειται στο ότι για πρώτη φορά εισάγει στο πεδίο της «πολιτικής επιστήμης» την ιστορική «διαδικασία» στη μελέτη των κομμάτων. Σύμφωνα μ' αυτό το σχήμα (βλ. και πίνακα) η πολιτική εξέλιξη στην Ευρώπη συνδέεται κυρίως με την «Εθνική Επανάσταση» και τη «Βιομηχανική Επανάσταση». Αυτές οι «Επανάστασεις» τέμνουν το πολιτικό σύστημα σε δύο άξονες: το λειτουργικό άξονα και τον περιφερειακό πολιτιστικό άξονα.

ΠΙΝΑΚΑΣ

Το σχήμα του Ροκάν για τη μελέτη του πολιτικού κόμματος

Η «Εθνική Επανάσταση» προκαλεί στο λειτουργικό άξονα τη σύγκρουση Εκκλησίας/Κράτους και στον περιφερειακό πολιτιστικό άξονα τη σύγκρουση Κέντρου/Περιφέρειας. Οι δυο αυτές συγκρούσεις τομές εκφράζουν τους ανταγωνιστικούς αγώνες για την «ηγεμονία» μέσα στη διαδικασία συγκρότησης του Έθνους και τις αντιστάσεις της περιφέρειας απέναντι στη οργάνωση μιας εθνικής και κεντρικής ιδεολογίας. Μ' αυτό τον τρόπο το σχήμα Rokkan εξηγεί την ύπαρξη κομμάτων που αναφέρονται στη θρησκεία (π.χ. η Χριστιανοδημοκρατία σαν εξέλιξη των πολιτικοθρησκευτικών αγώνων του παρελθόντος) και κομμάτων αντιθρησκευτικών (ριζοσπάστες, ρεπουμπλικάνοι) σαν ιστορικά αποτελέσματα της σύγκρουσης Κράτους Εκκλησίας. Με τον ίδιο τρόπο τα κόμματα πανεθνικής αναφοράς και τα τοπικιστικά κόμματα εξηγούνται με τη σύγκρουση Κέντρου Περιφέρειας.

Η «Βιομηχανική Επανάσταση» από τη μεριά της προκαλεί στο λειτουργικό άξονα τη σύγκρουση Αφεντικών Εργατών (άρα αστικά κόμματα εργατικά κόμματα) και τη σύγκρουση Πρωτογενούς-Δευτερογενούς τομέα στον περιφερειακό πολιτιστικό άξονα, που εξηγεί την εμφάνιση των αγροτικών κομμάτων κλπ. Τέλος, μια τρίτη «Επανάσταση» η «Διεθνής Επανάσταση» (με δευτερεύουσα όμως σημασία στο σχήμα του Ροκάν) προκάλεσε τη συγκρότηση των Κομμουνιστικών Κομμάτων (τομή Λένιν/Β' Διεθνής) και της σοσιαλδημοκρατίας, όπως επίσης η εσωτερική σύγκρουση στο κομμουνιστικό κίνημα προκάλεσε την εμφάνιση τροτσκιστικών ή μαοϊκών κομμάτων.

Η αξία του σχήματος αυτού έγκειται στο ότι για πρώτη φορά προσπαθεί να εξηγήσει τα πολιτικά κόμματα στο πεδίο της «πολιτικής επιστήμης» εισάγοντας το στοιχείο της «εκπροσώπησης» ενός (ή περισσοτέρων) τομέων της κοινωνίας. Αδυνατεί όμως το στοιχείο αυτό να το μετασχηματίσει σε επιστημονική έννοια, γιατί πρώτα απ' όλα το εγκλωβίζει σ' ένα δομιστικό φορμαλιστικό σχήμα: αυτοί που «εκπροσωπούνται» δεν είναι τα ενεργά υποκείμενα της ιστορίας που συγκροτούνται μέσα στους ανταγωνισμούς και τις αντιθέσεις της κοινωνίας, δηλαδή οι κοινωνικές τάξεις, οι μερίδες τους κλπ., αλλά οι «τομείς» της κοινωνίας (αγροτικός, αστικός, κεντρικός, περιφερειακός κλπ.). Το κόμμα έτσι γίνεται ένας απλός εκπονητής «πολιτικών προτάσεων» (που αντανακλούν προφανώς την ιστορική του σχέση με τους κοινωνικούς «τομείς») και υπ' αυτήν την έννοια το κόμμα γίνεται περισσότερο μια «τεχνική επιτροπή» διαμεσολάβησης της «ιστορικής εκπροσώπησης» και όχι ο πολιτικός - ιδεολογικός και οργανωτικός εκφραστής της κίνησης των μαζών που καταφέρνει (μέσα σε πολύπλοκες και αντιφατικές συνθήκες) να εκφράσει.

II. Η έννοια της «σχέσης εκπροσώπησης» και η προϊστορία της.

Δεν είναι άγνωστο το γεγονός ότι όλες αυτές οι προσεγγίσεις της «πολιτικής επιστήμης» (όπως και αντίστοιχες της αστικής κοινωνιολογίας, της πολιτικής οικονομίας, της «ψυχολογίας» κλπ., κλπ.) οργανώθηκαν σαν μια προσπάθεια άμυνας απέναντι στο μαρξισμό και αμφισβήτησης της επιστημονικής ουσίας των εννοιών που αυτός εισήγαγε για τη μελέτη των κοινωνικών σχηματισμών.

Ο μαρξισμός εξαρχής θεώρησε τα πολιτικά κόμματα σαν εκφραστές συμφερόντων κοινωνικών τάξεων. Αυτό βέβαια σαν μια καταρχήν θέση: είναι γνωστό ότι δεν υπάρχει στους κλασικούς του μαρξισμού μια ολοκληρωμένα διατυπωμένη θεωρία του κράτους, συνακόλουθα δε δεν υπάρχει και συγκροτημένα η έννοια της πολιτικής (Μπαλιμπάρ).

Η εμφάνιση ιστορικών λαθών του κομμουνιστικού κινήματος όπως π.χ. η γραμμή περί του «σοσιαλφασισμού» στο μεσοπόλεμο είναι σ' ένα βαθμό και αποτέλεσμα της καθυστέρησης στην ανάπτυξη της μαρξιστικής θεωρίας για τη σχέση κοινωνικών τάξεων και πολιτικών κομμάτων. Τα αποτελέσματα στη στρατηγική συμμαχιών των Κ.Κ. είναι προφανή.

Η σταλινική παρέκκλιση από το μαρξισμό (οικονομισμός - μηχανικισμός), συσκοτίσε ακόμα περισσότερο την πραγματική σχέση τάξεων και κομμάτων. Στη βάση της καταρχήν και γενικής θέσης ότι τα κόμματα είναι εκφραστές των κοινωνικών τάξεων μια ολόκληρη παράδοση θεώρησε (και ίσως θεωρεί ακόμα) ότι «κάθε τάξη γεννιέται μ' ένα κόμμα κολλημένο στην πλάτη της σαν ταυτότητα της που σε κάθε περίπτωση αντιπροσωπεύει "συνειδητά" τα αποκλειστικά της συμφέροντα». Τα πράγματα προφανώς είναι πιο περίπλοκα.

α. Μαρξ, Λένιν και η διάκριση «πραγματικού» - «ιδεολογικού».

Τόσο ο Μαρξ όσο και ο Λένιν φαίνεται ότι είχαν συνείδηση της πολυπλοκότητας της «σχέσης εκπροσώπησης» τάξεων και κομμάτων¹².

Το πρόβλημα εμφανίζεται αμέσως-αμέσως από τη διαπίστωση ότι ιστορικά δεν υπήρξαν κόμματα που να εκπροσώπησαν αποκλειστικά και για μακρύ χρονικό διάστημα είτε την περίφημη μικροαστική τάξη είτε τη φτώχεια και μεσαία αγροτιά¹³.

Ιστορικά, μη έχοντας δυνατότητα συγκρότησης αυτόνομης ιδεολογίας υπόκεινται στην αστική ιδεολογία σε βαθμό πολύ μεγαλύτερο από την εργατική τάξη. Η πολιτική τους εκπροσώπηση σχεδόν πάντα διαμεσολαβήθηκε από κόμματα που στην πραγματικότητα εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα των αστικών τάξεων. Μ' αυτό τον τρόπο τίθεται η διάκριση «πραγματικού» - «ιδεολογικού» στις «σχέσεις εκπροσώπησης». «Η "αντιπροσωπευτική σχέση" τάξης και κόμματος, που τόσο απασχόλησε τον Μαρξ, τον Λένιν και τον Γκράμσι, είναι εξαιρετικά πολύπλοκη. Κι αυτό, γιατί η σχέση "αντιπροσώπησης" τάξης και κόμματος εμπεριέχει, ας πούμε σχηματικά, ένα πραγματικό κι ένα ιδεολογικό στοιχείο, που παίζει στη σχέση αυτή βασικό ρόλο: ένα κόμμα μπορεί να αντιπροσωπεύει μια τάξη και μερίδα τάξης

υπό την έννοια ότι εξυπηρετεί τα πραγματικά της συμφέροντα. Ένα κόμμα μπορεί όμως επίσης να αντιπροσωπεύει μια τάξη, υπό την έννοια ότι η τάξη αυτή "αναγνωρίζεται" μαζικά σ' αυτό και το ακολουθεί αν και εξυπηρετεί στην πραγματικότητα άλλα συμφέροντα». Πουλαντζάς (1979α). Υπ' αυτήν την έννοια μπορούμε να μιλάμε για «στρεβλή σχέση εκπροσώπησης».

Η πρώτη αυτή διάκριση αφορά όχι μόνο τη μικροαστική τάξη ή τις πιο εκμεταλλευόμενες μερίδες της αγροτιάς αλλά κι αυτήν την εργατική τάξη ή ένα μεγάλο μέρος της, στη σχέση της με τη σοσιαλδημοκρατία.

Το πρόβλημα της επιρροής ρεφορμιστικών κομμάτων ή οργανώσεων μέσα στην εργατική τάξη και στο λαό δεν μπορεί να ανάγεται ούτε σε μια «προδοτική» ηγεσία που εγκλωβίζει τη γνήσια «επαναστατική» βάση, όπως για καιρό πίστευε μια ολόκληρη παράδοση της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς με τη γραμμή του «αντιρεφορμιστικού μετώπου», ούτε πολύ περισσότερο να εξηγείται με τις σύγχρονες «κοινωνιολογικές» ιδεολογίες περί ανυπαρξίας εργατικής τάξης, αστικοποίησης της κλπ.

Η επιρροή των κομμάτων αυτών στην εργατική τάξη και γενικότερα στις εκμεταλλευόμενες τάξεις έχει αρκετά βαθύτερες αιτίες: η συγκρότηση τους, η εμφάνιση τους ιστορικά στην πολιτική σκηνή, η νομιμοποίηση τους ακόμα, δεν συντελέστηκε παρά μόνο μέσα από τεραστίους και πολύχρονους αγώνες της εργατικής τάξης που διεκδίκησε έτσι άμεσα πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα απέναντι στο κεφάλαιο. Το ίδιο άλλωστε αφορά όχι μόνο τα κόμματα αυτά αλλά - και τα συνδικάτα, ακόμα κι αυτές τις αστικές ελευθερίες και τα ατομικά δικαιώματα. Υπάρχει έτσι μια βαθιά ριζωμένη ιδεολογική παράδοση μέσα στις λαϊκές τάξεις που θεωρεί τα κόμματα αυτά και τα συνδικάτα σαν «δικά της», δηλ. σαν «δικές της» κατακτήσεις.

Από την άλλη μεριά δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τα ρεφορμιστικά κόμματα και συνδικάτα ανταποκρίνονται ένα μίνιμουμ στοιχείο: την υπεράσπιση των άμεσων λαϊκών και εργατικών κατακτήσεων κάτι που ενισχύει τη σχέση τους με τις λαϊκές τάξεις και αποκρύβει τα στρατηγικά προβλήματα της σχέσης αυτής. Πολλές φορές μάλιστα δεν τις αποκρύβει καν. Η ιστορικά συσσωρευμένη εμπειρία των λαϊκών τάξεων τους •δείχνει ότι πολλές φορές οι βίαιες και άμεσες εξεγέρσεις οδήγησαν σε συνολικές υποχωρήσεις και ήττες σημαντικές, αντίθετα με τις αργές και επίμονες διεκδικήσεις που κατοχύρωσαν κάποια δικαιώματα τους. Το πρόβλημα που τίθεται βέβαια από αυτό το σημείο και πέρα είναι ίσως το πιο σημαντικό: η κοινωνική κίνηση που απαιτείται για μια νέα συγχώνευση της επαναστατικής στρατηγικής με τις λαϊκές μάζες είναι τεράστια, όπως άλλωστε η θεωρητική επεξεργασία και η ιδεολογική προετοιμασία για μια τέτοια στρατηγική.

Β. Ο Γκράμσι και το «ιστορικό μπλοκ».

«ένα κόμμα δεν είναι απομονωμένο, έχει τους φιλικούς προσκείμενους του, τους αντιπάλους του, τους εχθρούς του. Δεν είναι παρά μέσα από το ολοκληρωμένο πλαίσιο του συνόλου της κοινωνίας και του κράτους που θα μπορέσει να ξεπηδήσει η ιστορία ενός κόμματος».

A. Gramsci.

Ο Γκράμσι εξετάζοντας τη διάκριση μεταξύ του ιταλικού Βορρά και του Νότου και το ρόλο της στη μορφή που πήρε η πάλη για την ιταλική ενοποίηση, κατάφερε να περιγράψει τις κοινωνικές συμμαχίες που στήριξαν την ηγεμονία της ιταλικής αστικής τάξης του Βορρά. Η έννοια του «ιστορικού μπλοκ» που εισήγαγε ο Γκράμσι είναι το κλειδί για την κατανόηση των κοινωνικών συμμαχιών που αναλαμβάνει να εκπροσωπήσει το κόμμα. Ο Γκράμσι διείδε πολύ καλά ότι στην περίπτωση της Ιταλίας η αστική κυριαρχία δεν μπόρεσε να εμπεδώσει τη θέση της παρά μέσα από τη συμμαχία της αστικής τάξης του Βορρά με τη μεγάλη γαιοκτησία του Νότου και με την τεράστια ιδεολογική διαμεσολάβηση των φιλελευθέρων διανοουμένων (Benedetto, Croce), που κατάφεραν να διαχωρίσουν τους ριζοσπάστες διανοούμενους του Νότου από τις αγροτικές μάζες ενσωματώνοντας τους στην εθνική και ευρωπαϊκή

κουλτούρα. Η συμμαχία αυτή αστικής τάξης - μεγάλης γαιοκτησίας - φιλελευθέρων διανοουμένων βρίσκει την εκπροσώπηση της στα αστικά κόμματα. Διείδε επίσης ότι μια επαναστατική πορεία στην Ιταλία δεν μπορεί να υπάρξει παρά μέσα από μια ταξική συμμαχία, ένα «ιστορικό μπλοκ», του προλεταριάτου του εκβιομηχανισμένου Βορρά, της φτωχής αγροτιάς του Νότου και των διανοουμένων - μαχητών που μπορούν να συνεισφέρουν ιδεολογικά και θεωρητικά προς την κατεύθυνση ενοποίησης του προλεταριάτου και της φτωχής αγροτιάς. Αυτή τη νέα ταξική συμμαχία θα έπρεπε να οργανώσει και να εκφράσει (εκπροσωπήσει) ιστορικά το Κομμουνιστικό Κόμμα για να ανταποκριθεί στον ιστορικό του ρόλο.

Ο Γκράμσι έτσι φωτίζει αρκετές πλευρές της λειτουργίας και του ρόλου του πολιτικού κόμματος. Πριν απ' όλα ένα πολιτικό κόμμα δεν υπάρχει στο κενό: εκπροσωπεί και εκφράζει στην πολιτική σκηνή μια συγκεκριμένη στη συγκυρία κοινωνική και ταξική συμμαχία μεταξύ τάξεων ή μερίδων τάξεων. Μ' αυτή την έννοια το πολιτικό κόμμα παίζει πάντα το ρόλο του ιδεολογικού - πολιτικού και οργανωτικού συμπυκνωτή των τάξεων ή μερίδων που καταφέρνει να εκπροσωπήσει. Απ' αυτή τη λειτουργία είναι που ο Γκράμσι συλλαμβάνει το πολιτικό κόμμα σαν το «νέο Ηγεμόνα», που είναι ένα συλλογικό υποκείμενο και όχι όπως στη μακιαβελιανή εκδοχή ένα «ηρωικό πρόσωπο».

Ένα πολιτικό κόμμα - οργανωτής και συμπυκνωτής κοινωνικών συμμαχιών - δεν υπάρχει επίσης παρά στη διαρκή σχέση του και πάλη με τα άλλα πολιτικά κόμματα: στην προσπάθεια του δηλ. να διαφυλάξει τις δίκες του κοινωνικές συμμαχίες και να διασπάσει αυτές του (ή των) αντιπάλων του.

Δεν υπάρχει δηλαδή παρά μέσα στην ταξική πάλη όπως αναπτύσσεται σ' όλα τα επίπεδα του κοινωνικού σχηματισμού.

Οι κοινωνικές συμμαχίες όμως δεν είναι ένα άθροισμα τάξεων ή μερίδων τάξεων. Το «ιστορικό μπλοκ» δεν είναι ένα λογιστικό άθροισμα. Οι κοινωνικές συμμαχίες παίρνουν την οριστική τους μορφή μετά από σκληρό ιδεολογικό και πολιτικό αγώνα μεταξύ των τάξεων ή των μερίδων που τις συγκροτούν. Είναι η πάλη για την «ηγεμονία» μέσα στις κοινωνικές συμμαχίες (και κατ' επέκταση μέσα στο κόμμα), για την κυριαρχία και την καθοδήγηση δηλαδή μιας τάξης στα μεσοπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα συμφέροντα της. Η συνάρθρωση μιας κοινωνικής συμμαχίας γίνεται πάντα κάτω από την «ηγεμονία» μιας τάξης ή μερίδας, «ηγεμονία» όμως που κερδίζεται ή χάνεται μέσα σε διαδικασίες σύγκρουσης και πάλης. Μ' αυτήν την έννοια το πολιτικό κόμμα εκτός από το ρόλο τον οργανωτή - συμπυκνωτή των κοινωνικών συμφερόντων που εκπροσωπεί γίνεται και πεδίο σύγκρουσης και πάλης διαφορετικών γραμμών, ιδεολογιών... Η ταξική πάλη διαπερνά το κόμμα και η φυσιογνωμία ενός κόμματος είναι πάντα αποτέλεσμα συγχώνευσης των διαφορετικών ιδεολογιών και πρακτικών που το διαπερνούν, ακόμα δε αποτέλεσμα του βαθμού κυριαρχίας της ηγεμονικής τάξης ή μερίδας.

Τέλος, κάτι που αναφέρεται στις σχέσεις «πελατείας» - «σχέσεις εκπροσώπησης» που αναφέραμε στο προηγούμενο άρθρο μας (θέσεις 16). Οι «πελατειακές» θεωρίες για τα πολιτικά κόμματα χρησιμοποίησαν πάμπολλες φορές την περίπτωση του ιταλικού Νότου σαν μια τυπική και πολύ ενδεικτική περίπτωση «πελατείας». Ένα υπόδειγμα θεωρητικό θα λέγαμε.

Υποστηρίξαμε λοιπόν ότι οι «πελατειακές σχέσεις» ενυπάρχουν πάντα μέσα στις «σχέσεις εκπροσώπησης», όμως ποτέ αυτόνομα ή από μόνες τους.

Είναι μια οργανωτική (με την ευρεία έννοια) μορφή ένταξης στο ένα ή στο άλλο κοινωνικό μπλοκ ή κόμμα. Νομίζουμε ότι η έννοια του «ιστορικού μπλοκ» του Γκράμσι και οι αναλύσεις του πάνω στις «πελατειακές σχέσεις» του Νότου το αποδεικνύουν σαφώς. Όλες οι μορφές «πατρωνίας» - «πελατείας» που ασκούνται, ατομικά βέβαια, σε μια αποσυντιθεμένη και εξασθλιωμένη μάζα αγροτών¹⁴ δεν αποσκοπούν πρωτευόντως παρά στην ενίσχυση της κυριαρχίας του κυρίαρχου κοινωνικού μπλοκ εξουσίας με τη διάσπαση της ενότητας των αγροτών και την αποδυνάμωσή τους.

III. Η έννοια της «σχέσης εκπροσώπησης».

Μέχρι τώρα χρησιμοποιήσαμε πολλές φορές τον όρο «σχέσεις εκπροσώπησης»: πρέπει να πούμε ασφαλώς ότι η χρησιμοποίηση του δεν ήταν αυστηρή, αλλά αρκετά εμπειρική και διαισθητική, θα προσπαθήσουμε τώρα, και με βάση όσα εκθέσαμε παραπάνω, να συγκροτήσουμε στο μέτρο του δυνατού πιο αυστηρά την έννοια αυτή. Σαν όρο πάντως, ας τονίσουμε ότι τον δανειζόμαστε από τον Νίκο Πουλαντζά. Η χρησιμοποίηση του βέβαια και απ' αυτόν γίνεται μάλλον εμπειρικά, στη βάση μιας γενικής αναφοράς στη σχέση κόμματος - κοινωνικής άσκησης του (ή και εκλογικής πελατείας)".

Μπορούμε να πούμε όμως ότι η χρήση αυτή, από τον Ν. Πουλαντζά, περισσότερο υποδηλώνει την ανίχνευση του πεδίου της έννοιας παρά την καθεαυτό συγκρότηση της. Εκτός όμως από αυτό, υπάρχει ένα σημαντικότερο ζήτημα. Ολόκληρη η παράδοση των κλασικών από την οποία αντλεί και ο Ν. Πουλαντζάς θέτει το πρόβλημα μόνο από την πλευρά της εκπροσώπησης της εργατικής τάξης ή στην καλύτερη περίπτωση των κυριαρχούμενων τάξεων. Η εμφάνιση των μαζικών αστικών κομμάτων - φαινόμενο της μεταπολεμικής περιόδου - και ο μετασχηματισμός του ρόλου των κομμάτων (υποβάθμιση του ρόλου της αντιπροσώπευσης μιας κοινωνικής τάξης, ενίσχυση του ρόλου σαν μηχανισμού νομιμοποίησης της πολιτικής εξουσίας. Βλ. αναλυτικά θέσεις 16, «υπάρχει σήμερα κρίση των κομμάτων;»), διευρύνουν το πρόβλημα, περιλαμβάνοντας στο πεδίο της έννοιας τις σχέσεις εκπροσώπησης ανάμεσα στο κοινωνικό μπλοκ του συνασπισμού εξουσίας και των κοινωνικών στηριγμάτων του και στα αστικά κόμματα που το αντιπροσωπεύουν.

Η έννοια της «σχέσης εκπροσώπησης» είναι μια έννοια της μαρξιστικής θεωρίας που αναφέρεται στο πολιτικοϊδεολογικό επίπεδο του κοινωνικού σχηματισμού. Δηλαδή, στις συγκεκριμένες μορφές με τις οποίες εμφανίζονται οι κοινωνικές τάξεις στο πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο. Είναι έννοια με την οποία αναλύουμε τη σχέση κοινωνικών τάξεων - πολιτικών κομμάτων. Σαν έννοια είναι περισσότερο αφηρημένη από τις έννοιες «λαός», «λαϊκοδημοκρατική ιδεολογία» «συνασπισμός εξουσίας», έννοιες που κατά κύριο λόγο έχουν συγκροτήσει ο Α. Γκράμσι, ο Ν. Πουλαντζάς και ο Ε. Λακλάου.

Κατ' αρχήν, η «σχέση εκπροσώπησης» πρέπει να κατανοείται πραγματικά σαν «σχέση»: σαν συμπύκνωση ή σαν συνισταμένη διαφορετικών επιμέρους στοιχείων. Το πρώτο στοιχείο είναι αυτό της πολιτικής αντιπροσώπευσης (διαμεσολάβησης), της εκχώρησης δηλαδή σε κάποιους της εντολής αντιπροσώπευσης. Στη σημερινή μορφή του κράτους και των κομμάτων η εντολή αυτή δεν έχει την έννοια της άμεσης αντιπροσώπευσης ταξικών συμφερόντων αλλά περισσότερο της διαμεσολάβησης αυτών των συμφερόντων. Τη λειτουργία της άμεσης αντιπροσώπευσης ταξικών συμφερόντων τη συναντάμε στη μορφή του πολιτικού αντιπροσωπευτικού κράτους και όχι στη σημερινή φάση παρακμής της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Το στοιχείο αυτό είναι και ο βασικός όρος οργάνωσης της «νομιμοποίησης» των κορυφών των κομμάτων (όπως και του κράτους). Το δεύτερο στοιχείο είναι αυτό της ιδεολογικής" αναγνώρισης της κοινωνικής βάσης στο πολιτικό κόμμα. Ο βαθμός και το επίπεδο δηλαδή που η κοινωνική βάση «αναγνωρίζεται» στην ιδεολογία, στον πολιτικό λόγο, στην κουλτούρα του κόμματος. Ο ρυθμός και ο βαθμός με τους οποίους «εγκαλείται» από την ιδεολογία του κόμματος. Το τρίτο στοιχείο αφορά τις «ιστορικές σχέσεις» του κόμματος, τον τρόπο δηλαδή με τον οποίο «τέμνει» η «συνεχίζει» την παράδοση στην οποία αναφέρεται (ιδεολογία, πολιτικοί αγώνες, ιστορία, οργάνωση, εκλογική επιρροή, συνδικαλισμός κλπ.).

Σε επόμενο άρθρο θα αναλύσουμε ειδικότερα το στοιχείο αυτό τόσο για την «προϊστορία της Αλλαγής» (Εαμικό μπλοκ, διάσπαση σε ΕΔΑΕΚ, αποκρουστάλλωση στο ΠΑΣΟΚ) όσο και για την Ν.Δ. (συνέχεια και ασυνέχεια της μεταδικτατορικής και προδικτατορικής περιόδου). Τέλος, το τέταρτο στοιχείο αφορά την ηγεμονία στο εσωτερικό των σχέσεων εκπροσώπησης. Τη διαδικασία με την οποία κάποια τάξη ή μερίδα της συναρθρώνει την εκπροσώπηση (συμμαχία) άλλων τάξεων ή μερίδων στα δικά της στρατηγικά συμφέροντα. Η ηγεμονία μέσα στις «σχέσεις εκπροσώπησης» κρίνει και το ιστορικό ζήτημα που έθετε τόσο ο Μαρξ όσο και ο Λένιν σχετικά με τη «στρεβλή» εκπροσώπηση της εργατικής τάξης και τη διάσταση «πραγματικού» - «ιδεολογικού».

Στο ζήτημα αυτό, βέβαια, δεν πρέπει να συγκρατήσουμε μόνο την πλευρά του ηγεμονεύοντος αλλά και του ηγεμονευομένου.

Οι «σχέσεις εκπροσώπησης» λοιπόν δεν είναι τίποτα άλλο παρά η συγχώνευση της πολιτικής αντιπροσώπευσης - διαμεσολάβησης, της ιδεολογικής αναγνώρισης, της ιστορικής σχέσης τομής/συνέχειας, και της ηγεμονίας στο εσωτερικό τους.

Επιμένουμε στη «συγχώνευση»: γιατί δεν επιδιώκουμε την κατασκευή μιας τυπολογίας των «σχέσεων εκπροσώπησης» και έχουμε συνείδηση ότι τα στοιχεία αυτά παρεμβαίνουν μέσα από τις διαπλοκές τους και δεν υπάρχουν σε μια καθαρή - στεγανή μορφή. Πολύ περισσότερο, θέλουμε να δούμε τον τρόπο και τη διαδικασία με τα οποία αποκρυσταλλώνεται η κίνηση των κοινωνικών τάξεων και τα διάφορα επίπεδα που παρεμβαίνουν μέχρι το πολιτικό επίπεδο.

Σε τελική ανάλυση η κίνηση των κοινωνικών τάξεων και των σχέσεων εξουσίας είναι αυτή που κρίνει (διαμορφώνει) και τα πολιτικά κόμματα. Οι «σχέσεις εκπροσώπησης» συμπυκνώνονται - αποκρυσταλλώνονται σε μια συγκεκριμένη κάθε φορά οργανωτική δομή μέσω της οποίας εμφανίζονται υλικά.

Η οργανωτική αυτή δομή δεν μπορεί παρά να εξαρτάται κάθε φορά από τη θέση που κατέχει το πολιτικό κόμμα στην οργάνωση της δομής του κράτους. Αν τα πολιτικά κόμματα κατέχουν ενισχυμένη θέση στην οργάνωση της πολιτικής νομιμοποίησης του κράτους (παράδειγμα η μεταπολιτευτική Ελλάδα, βλ. Θέσεις 16) οι «σχέσεις εκπροσώπησης» εμφανίζονται με τη μορφή του μαζικού κόμματος: το κόμμα παρεμβαίνει σ' όλους τους κοινωνικούς χώρους και αναπαράγει τη μορφή οργάνωσης του αστικού κράτους στο εσωτερικό του. Κάτι τέτοιο αποτελεί γενικό χαρακτηριστικό των σύγχρονων δυτικών δημοκρατιών.

Αν αντίθετα το πολιτικό κόμμα δεν διαθέτει τέτοια θέση στην πολιτική διαμεσολάβηση - νομιμοποίηση, οι οργανωτικές συγκεκριμένες μορφές που λαμβάνουν οι «σχέσεις εκπροσώπησης» ιστορικά ποικίλουν: το αστικό μπλοκ της μετεμφυλιακής Δεξιάς συγκροτήθηκε μέσω της ταύτισης του με το κράτος. Στις συνθήκες της δικτατορίας σημαντικό ρόλο ανέλαβαν οι Τοπικοί Σπουδαστικοί Σύλλογοι ή οι Πολιτιστικοί και Αθλητικοί Σύλλογοι. Στην Ισπανία το ρόλο αυτό ανέλαβαν οι Εργατικές Επιτροπές, στην Πορτογαλία το «Κίνημα των Ενόπλων Δυνάμεων», ένα τμήμα του Στρατού · στη Λ. Αμερική η Εκκλησία έχει αναλάβει πολύ συχνά το ρόλο αυτό. Τα ιστορικά παραδείγματα είναι πάμπολλα.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο εκτός από την οργανωτική μορφή, οι σχέσεις εκπροσώπησης αποκρυσταλλώνονται αποτυπώνονται στο πολιτικό πρόγραμμα. Το πολιτικό πρόγραμμα ενός κόμματος οεν διαμορφώνει σχέσεις εκπροσώπησης, αντίθετα είναι αποτέλεσμα τους.

Όταν ελλείπουν τα υλικά συστατικά που συναποτελούν τις σχέσεις εκπροσώπησης τότε το πολιτικό «πρόγραμμα» παραμένει απλά ένα ιδεολογικό κείμενο, ένα εγκεφαλικό κατασκευάσμα. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο τα «καθαρά» και «πλήρη» εργατικά προγράμματα που εξαγγέλλουν κατά καιρούς οι διάφορες επαναστατικές ομάδες δεν συγκινούν την εργατική τάξη. Αλλά και στην πλευρά του αντίπαλου αστικού κοινωνικού μπλοκ τα παραδείγματα είναι αρκετά. Για τη συγκρότηση μαζικού αστικού κόμματος δεν αρκεί η διακήρυξη και μόνο του (αστικού) προγράμματος σε όποια παραλλαγή (ευρωπαϊκή, λαϊκιστική, σοσιαλδημοκρατική κλπ.). Οι περιπτώσεις του Μαρκεζίνη, της ΔΗΑΝΑ και του ΚΟΔΗΣΟ είναι χαρακτηριστικές.

Πολιτικά προγράμματα, ιστορικά, σπάνια εμφανίστηκαν σε μια «πούρα» ταξική μορφή. (Το πιο καθαρό εργατικό πρόγραμμα στην ιστορία του εργατικού κινήματος είναι αυτό της Αλληλεγγύης), ακριβώς γιατί σπάνια εμφανίζεται συντριπτική και ασφυκτική ηγεμονία μιας τάξης πάνω στις άλλες - γεγονός που αντανάκλαται και στο πολιτικό πρόγραμμα. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τις δυτικές αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες.

Τέλος, σαν αποτέλεσμα των σχέσεων εκπροσώπησης, το πολιτικό πρόγραμμα είναι ένα ιστορικό προϊόν. Η διαμόρφωση του κρίνεται μέσα σε μια ολόκληρη ιστορική περίοδο συγκρούσεων. Η «3η Σεπτέμβρη» δεν γεννήθηκε στις 3 Σεπτέμβρη του 1974. Συνακόλουθα, και το ξεπέραςμα ενός προγράμματος είναι και αυτό μια δύσκολη, αργόσυρτη και αντιφατική ιστορική διεργασία. Οι κλυδωνισμοί που προκαλεί αυτή η αβέβαιη διεργασία είναι το κυρίαρχο στοιχείο στην ελληνική πολιτική σκηνή σήμερα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Borella François (1981), *Les partis politiques dans la France d' aujourd' hui*, éditions du Seuil.

Borella François (1984), *Les partis politiques en Europe*, éditions du Seuil.

Chariot Jean (1971), *Les partis politiques*, Librairie Armand Colin.

Duverger Maurice (1976), *Les partis politiques*, Librairie Armand Colin.

Gramsci Antonio (1975), *Gramsci dans le texte*, éditions Sociales.

Grosser Alfred (1984), *Les pays d' Europe occidentale en 198384*, Documentation Française.

Lapalombara Joseph - Weiner Myron (1966), *Political Parties and Political Development*, Princeton University Press.

Lipset Seymour - Rokkan Stein (1967), *PartySystems and Voters Alignments*, New York, The Free Press.

Macciocchi Maria - Antonietta (1975), *Pour Gramsci*, éditions du Seuil.

Μευνώ Ζαν (1965), *Οι πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα*, εκδ. Μπάϋρον.

Michels Robert (1971), *Les partis politiques*, Flammarion.

Νικολακόπουλος Ηλίας, (1985). *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 19461964*, εκδ. ΕΚΚΕ, Αθήνα.

Ostrogorski Moisei (1979), *La Démocratie et les partis politiques*, éditions du Seuil.

Πουλαντζάς Νίκος (1975): *ΝΕΑ 89 Σεπτέμβρη 1975*.

»» (1978): «Μπορεί να γίνει η ενότητα των δυνάμεων της Αλλαγής», αναδημοσιευμένο από ΝΕΑ στον τόμο ΠΑΣΟΚ και ΕΞΟΥΣΙΑ, Παρατηρητής, 1980.» » (1979α) (1979α) «Γύρω από το θεμάτων συμμαχιών». Αγώνας 7,

περιοδικό της Β' Πανελλαδικής, Οκτώβριος.»» (19796) «Crise despartis», Monde Diplomatique, Σεπτέμβρης.

Sartori Giovanni (1981): *Partis et systèmes de partis*. Presses de la Fondation nationale des Sciences Politiques.

Seiler Daniel (1980), *Partis et familles politiques P.U.F. - Thémis*»» (1980). *Partis et familles politiques en Europe - P.U.F.*

Σπουρβαλάκης Μιχάλης (1984), *Για την θεωρία των πολιτικών κομμάτων, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ.55.

Weber Max (1959), *Le Savant et le Politique*. Paris, Ploy.

Σημειώσεις

1. M. Weber (1969).

2. M. Duverger (1976).

3. Ο Α. Γκράμσι απαντώντας στις «ολιγαρχικές» αυτές θεωρίες έθεσε και το πραγματικό πρόβλημα της σχέσης κόμματος και αναπαραγωγής του καταμερισμού εργασίας μέσα στο .κόμμα· «Μέσα στη διαμόρφωση των διευθυντών αυτό που είναι καθοριστικό είναι το σημείο αφετηρίας: θέλουμε να αναπαράγεται πάντα η διάκριση διευθυντών - διευθυνόμενων ή αντίθετα θέλουμε να δημιουργήσουμε τους όρους που θα επιτρέψουν την κατάργηση αυτής της διαίρεσης;»

A. Gramsci (1975), σελ. 446.

4. βλ. και Θέσειςτ. 16: «... στα αστικά κόμματα μαζών». Η μαζικοποίηση των αστικών συντηρητικών κομμάτων στην Ευρώπη υπήρξε εντυπωσιακή. Το Συντηρητικό κόμμα της Αγγλίας αριθμεί 2.800.000 μέλη στα 1960 και 2.000.000 στα 198081 (πηγή: F. Borella: *Les partis politiques en Europe des dix*, 1984).

Στη Δ. Γερμανία η Χριστιανοδημοκρατία οργανώνεται ήδη από το 1950 σε μαζικό κόμμα: η CDU αριθμεί σήμερα περίπου 400.000 μέλη και η C.S.U. (Στράους, στη Βαυαρία) 120.000 μέλη. Διαθέτει 6.500 τοπικές οργανώσεις (πηγή: όπ. π).

Στη Γαλλία το R.P.R (Σιράκ) το 1979 αριθμούσε 760.000 μέλη και τη U.D.F. (Ζισκάρ Μπαρ) 250.000. Το R.P.R θεωρείται σήμερα το πιο συγκροτημένο κόμμα στη Γαλλία και ίσως το πιο μαζικό (είναι άγνωστος ο ακριβής αριθμός μελών του Κ.Κ. λόγω της κρίσης του) (πηγή: F. Borella: *Les partis politiques dans la France d' aujourd' hui*. 1981).

Στο Βέλγιο τα ΚοινωνικόΧριστιανικό Κόμμα αριθμεί 100.000 μέλη και το ελεγχόμενο απ' αυτό συνδικάτο C.S.C.B 1.000.000 (Borella: *Les partis en Europe*).

Στη Σουηδία το συντηρητικό P.R.M. αριθμεί 178.000 μέλη και 900 τοπικές οργανώσεις και το Κόμμα του Κέντρου 133,000 μέλη και 2.100 οργανώσεις; (πηγή: Alfred Grosser: *Les pays d' Europe occidentale en 198384*). Στη Νορβηγία οι Συντηρητικοί (Høyre) αριθμούν 176.544 μέλη (πηγή: A. Grosser ό.π.).

5. G. Sartori. (1981).

6. J. Chariot, (1971).

7. Τελείως ενδεικτικά αναφέρουμε το πρόσφατο αφιέρωμα του "Monde" της 6 Δεκεμβρίου 1986 στα γενέθλια των 10 χρόνων του R.P.R (Σιράκ) όπου αποτυπώνεται η κοινωνική σύνθεση των μελών και στελεχών του κόμματος και εμφανίζονται τα ταξικά του χαρακτηριστικά.

«Αν το "σιρακικό" κίνημα συναντά δυσκολίες να στρατολογήσει μέλη μεταξύ των εργατών και των υπαλλήλων (10% των αντιπροσώπων - ΣΣ εννοεί στο Συνέδριο - προέρχονταν από αυτήν την κατηγορία το 1984), είναι αντίθετα υπεραντιπροσείαπευόμενο μεταξύ των ανώτερων στελεχών, των ελεύθερων επαγγελματιών και των αυτοαπασχολούμενοι.

Τα ανώτερα στελέχη και τα ελεύθερα επαγγέλματα υπεραντιπροσωπεύονται στην καρδιά των οργανώσεων του RPR συγκριτικά με το ειδικό τους βάρος στη γαλλική κοινωνία: Το 35% των μελών ανήκουν σ' αυτήν την επαγγελματική κατηγορία, ενώ στο συνολικό πληθυσμό αποτελούν το 4,7%. (...) Η επαγγελματική κατανομή στο εσωτερικό αυτής της κατηγορίας αποδεικνύει ότι τα στελέχη του RPR προέρχονται περισσότερο από τις «οικονομικές ελίτ»

παρά από το στρώμα των διανοουμένων ("ελίτ της γνώσης"). Οι τελευταίοι (...) έλκονται περισσότερο από το σοσιαλιστικό κόμμα. (...)

Επίσης, περίπου 80% των μελών, προσχώρησαν μετά τη δημιουργία τον κινήματος και με αισθητή επιτάχυνση μετά τη νίκη της αριστεράς από το 1981 ως το 1983 [ΣΣ παραβάλε την ΝΔ]. (...)» (υπ. ΧΒΓΜ).

Είναι όμως και αξιοσημείωτος ο τρόπος που τοποθετεί στο πρόβλημα αυτό ένας τυπικός εκπρόσωπος της πολιτικής επιστήμης ο Ζαν Μεννώ : «Το δίχως άλλο κανένα από τα κόμματα των χωρών (Σ.Σ. της Δ. Ευρώπης) εκείνων, περιλαμβανομένων και των κομμουνιστών, δεν αποτελεί πρότυπο κοινωνικής ομοιογένειας και η σύνθεση των μελών τους είναι διαφοροποιημένη (ορισμένα μάλιστα, και ιδιαίτερα τα Χριστιανοδημοκρατικά κόμματα, στηρίζουν την ιδιομορφία των στην αρχή της αποκρούσεως μιας τέτοιας ομοιογένειας: ο τύπος αυτός ονομάστηκε στην Ιταλία αταξισμός). Γνωρίζουμε όμως καλά ότι κάθε ένα από τα κόμματα αυτά έχει ένα κέντρο βάρους όσον αφορά την κοινωνική προέλευση των μελών και των εκλογέων τους», (υπ. Χ.Β - Γ.Μ.), Μεννώ (1965). σελ. 317.

8. Εκπρόσωποι της τάσης αυτής υπήρξαν ο Robert Dahl, ο David Riesmann, ο James Burntham και (με διαφοροποιημένες απόψεις από του: προηγούμενους) ο R. Mills.

9. Joseph Lapalombara - Myrcn Weiner, (1966).

10. Αναλυτικά για την άποψη αυτή: S. Lipsel - S. Rokkan (1967) και D. Seiler (1980. 1981). Το σχήμα Rokkan χρησιμοποιεί και ο Η. Νικολακόπουλο; στο «Κόμματα και Βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946/1964». (1985).

11. Νίκος Πουλαντζάς, (1979α).

12. Το συνολικό έργο του Λένιν, περιέχει ένα τεράστιο υλικό πάνω στα πολιτικά κόμματα και τις σχέσεις τους με τις κοινωνικές τάξεις. Οι αναφορές του Λένιν, δεν περιορίζονται απλώς στα ρωσικά κόμματα αλλά επεκτείνονται και στα αστικά, δημοκρατικά, ρεφορμιστικά, εργατικά κλπ., κόμματα όλης της Ευρώπης και της Αμερικής. Συνεπώς η συγκρότηση όλων αυτών των συγκεκριμένων σημειώσεων, παρατηρήσεων, κρίσεων και στοιχείων σε συνεκτικό σύνολο αποτελεί ένα τεράστιο εγχείρημα που βέβαια οεν μπορεί να τεθεί στα πλαίσια της δικής μας προσέγγισης. Αυτό που κρατάμε εδώ είναι η βασική αντίληψη που διαπερνά το λενινιστικό έργο και που αφορά τη συγκρότηση και ύπαρξη των κομμάτων σαν αποτέλεσμα της κίνησης και της δράσης των μαζών.

13. Ο Νίκος Πουλαντζάς σωστά επισημαίνει δύο μόνο εξαιρέσεις ιστορικές, κι αυτές για πολύ μικρό διάστημα: τα φασιστικά κόμματα στην πρώτη πρώτη φάση τους και το Γαλλικό Ριζοσπαστικό Κόμμα (Πουλαντζάς, όπ. π.).

14. «Ο Νότος ήταν οικονομικά πολύ καθυστερημένο;, κοινωνικά ημιφουδαρχικός, με ποσοστό αναλφαβητισμού 90%. με πολιτιστικό επίπεδο καθυστερημένο αν όχι πρωτόγονο, με μια αριστοκρατία και μια οστική τάξη φιλάργυρες, αγράμματες, παρασιτικές και μια λαϊκή τάξη (αγρότες) απολίτιστη, προληπτική, μικρόμυαλη και εχθρική όχι μόνο απέναντι στο κράτος αλλά ακόμη απέναντι σε κάθε τι που εξ' ορισμού προερχόταν από τον «Βορρά» και άρα επίσης απέναντι στην "εύπορη εργατική τάξη"». Μ.Α. - Macciocchi (1975), σελ. 124.

15. Ν. Πουλαντζάς (1975, 1978, 19796). Για μια απόπειρα προσέγγισης, βλ. ακόμα ΣπουρβαλάκηςΜ. (1984).

*** Το Civiltas.GR και ο «ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ» προτίθενται να απομακρύνουν το κείμενο αυτό από την Ιστοσελίδα τους, εάν η αναδημοσίευσή του προσβάλλει κεκτημένα πνευματικά ή εμπορικά δικαιώματα (info@civiltas.gr)**